

Дата першого надходження: 08.02.2026.

Дата прийняття до друку: 25.02.2026.

Дата публікації: 21.04.2026.

Andrii Kobetiak

TRANSFORMATION OF MASS CONSCIOUSNESS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC AND WAR: COGNITIVE AND GENDER ASPECTS OF DISTANCE LEARNING

Introduction. The COVID-19 pandemic and wartime challenges have become key drivers of transformation in mass consciousness, reshaping communication, education, and cognitive processes. The expansion of distance learning has created new socio-psychological conditions, intensifying information flows and exposing individuals to cognitive overload and digital vulnerabilities. **The aims and tasks.** The study aims to analyze the impact of the pandemic and war on mass consciousness through distance learning, focusing on cognitive transformations and gender inequalities. The tasks include systematizing theoretical approaches and identifying asymmetries in access to digital educational resources. **Research methods.** The research is based on an interdisciplinary approach combining socio-cognitive analysis, gender theory, and a systemic perspective. Methods include comparative and content analysis, generalization of scientific sources, and interpretative analysis of cognitive and social transformations. **Research results.** The findings show that prolonged distance learning under crisis conditions modifies attention, memory, and critical thinking while increasing susceptibility to misinformation. Information overload and reliance on digital platforms contribute to cognitive fatigue and reduced learning effectiveness. Gender inequalities have also intensified due to unequal distribution of care work and limited access to technology. **Discussion.** Distance learning acts not only as an educational tool but also as a mechanism of cognitive influence, reflecting and reinforcing structural inequalities. The results align with existing research while highlighting the combined impact of the pandemic and war as underexplored. The study emphasizes the ambivalent nature of distance education, which expands access but deepens disparities. **Conclusions.** The research confirms that crisis-driven digitalization of education transforms mass consciousness, influencing cognition, behavior, and values. Distance learning is a key factor in shaping societal change. Strengthening media literacy, critical thinking, and gender-sensitive policies is essential for enhancing cognitive resilience and reducing inequalities in prolonged crises.

Keywords: mass consciousness, COVID-19 pandemic, distance learning, wartime challenges, blackout, cognitive transformations, gender aspects, social inequalities, educational space, crisis conditions.

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21037>

УДК 378:314.74:351 (045)

ЗМІЦНЕННЯ РОЛІ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕЕМІГРАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Віталій Туренко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

vitali_turenko@ukr.net;

<https://orcid.org/0000-0003-0572-911>

Анотація. У статті досліджено роль університетів як інституційного механізму державної політики рееміграції інтелектуального капіталу. Показано, що університетське середовище визначає умови формування, повернення та професійної реінтеграції висококваліфікованих науковців, забезпечуючи розвиток академічної культури, дослідницької інфраструктури та міжнародної інтеграції. Обґрунтовано, що потенційний реемігрант оцінює не лише матеріальні аспекти академічного середовища, а й здатність університету створювати умови для довготривалого розвитку наукової групи, забезпечувати прозорі механізми підтримки проєктів, сприяти міжнародній комунікації та інтеграції у світові мережі знань.

Ключові слова: рееміграція; інтелектуальний капітал; університет; державна політика; вища освіта; академічна мобільність; наукові кадри; професійна реінтеграція; дослідницька інфраструктура.

Вступ

Важливу роль відіграє якість освітніх програм, які стають одним із ключових індикаторів престижності університету. Модернізація навчальних планів, включення міждисциплінарних курсів, посилення англomовного компоненту, впровадження практикоорієнтованих і цифрових модулів забезпечують відповідність університетської освіти європейським стандартам. Потужні освітні програми приваблюють молодих науковців, створюють підґрунтя для університетської мобільності всередині країни та за її межами, підвищують авторитет закладу і формують умови, за яких реемігрант може ефективно інтегрувати свій міжнародний досвід у навчальний процес. Можливість викладати авторські курси, розвивати нові напрями, формувати власні науково-освітні школи є важливим стимулом для повернення висококваліфікованого фахівця до вітчизняної академічної системи.

Університетські інституції також виступають середовищем продукування інноваційної культури, що проявляється у відкритості до експериментів, підтримці міждисциплінарних ініціатив, толерантності до наукового ризику, заохоченні нових методологічних підходів. Для дослідників, які тривалий час працювали у висококонкурентних академічних екосистемах Заходу, надзвичайно важливою є інтелектуальна атмосфера закладу: чи підтримує університет свободу наукового пошуку, чи надає можливість створювати гнучкі дослідницькі групи, чи здатний забезпечити адекватну систему оцінювання результатів і прозорі процедури кар'єрного зростання. Коли ці умови дотримані, університет стає природним інтелектуальним магнітом, що здатен приваблювати не лише молодих фахівців, але й досвідчених науковців, які прагнуть відновити або продовжити кар'єру в Україні.

Проблематика рееміграції інтелектуального капіталу та ролі університетів у цьому процесі перебуває на перетині кількох наукових напрямів – міграційних студій, соціології освіти, публічного управління та економіки знань. У сучасному науковому дискурсі сформувалися окремі підходи до аналізу рееміграції як соціального явища, що пов'язане з поверненням мігрантів до країни походження, їхньою професійною реінтеграцією та використанням накопиченого людського капіталу (В. Гойсан, Р. Стаканов, О. Позняк). У межах цих досліджень основна увага приділяється чинникам повернення, соціально-економічним наслідкам міграції та державній міграційній політиці.

Вагомий внесок у розробку проблематики рееміграції висококваліфікованих кадрів зроблено у працях зарубіжних дослідників, де цей процес розглядається в контексті глобальної конкуренції за таланти та циркуляції людського капіталу. Зокрема, у межах концепції «brain circulation» підкреслюється, що повернення науковців є не лише результатом індивідуального вибору, але й наслідком ефективної інституційної політики держави та університетів (Saxenian 2005). Дослідження політик повернення в країнах ЄС та Азії (Cervantes and Guellec 2002; Jonkers and Tijssen 2008) демонструють, що університети виступають ключовими інституціями, які забезпечують інтеграцію дослідників у наукові та інноваційні екосистеми.

У сучасному дискурсі вищої освіти значна увага приділяється ролі університетів як центрів продукування знань та інновацій у глобалізованому світі (Altbach and Salmi 2011; Marginson 2016). У цих працях наголошується, що конкурентоспроможність університетів визначається їхньою здатністю інтегруватися у міжнародні академічні мережі, залучати таланти та створювати умови для їхнього професійного розвитку. Водночас питання участі університетів у політиках рееміграції розглядається фрагментарно, що актуалізує необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

Мета та завдання дослідження

Мета дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні ролі університетів як механізму державної політики рееміграції інтелектуального капіталу, а також у виявленні тих інституційних, освітніх, наукових і міжнародних ресурсів закладів вищої освіти, які забезпечують повернення, професійну реінтеграцію та подальшу самореалізацію висококваліфікованих фахівців в Україні.

Методологія дослідження

Методологічну основу дослідження становить поєднання соціально-філософського та інституційного підходів, що дозволяють розглядати університет як ключовий механізм державної політики рееміграції інтелектуального капіталу. Застосовано структурно-функціональний аналіз для виявлення основних функцій університетів у процесах реінтеграції висококваліфікованих фахівців, а також порівняльний метод для аналізу сучасних моделей рееміграційної політики в різних країнах. Використано також метод узагальнення для

систематизації наукових підходів до досліджуваної проблеми.

Результати дослідження

Інституційна автономія університетів є ще одним критично важливим компонентом. Вона дозволяє закладам гнучко реагувати на потреби ринку праці, розробляти стратегії розвитку відповідно до національних і глобальних пріоритетів, формувати ефективні кадрові політики та забезпечувати внутрішню конкуренцію. Автономний університет здатен пропонувати індивідуалізовані контракти, визнавати міжнародний досвід при атестації, використовувати сучасні процедури добору персоналу, упроваджувати системи внутрішніх грантів і стимулювання дослідницької продуктивності. Для потенційного реемігранта це означає передбачуваність кар'єрної траєкторії, можливість працювати в ефективній адміністративній системі, а також гарантію того, що його досвід та компетентності будуть інтегровані у внутрішні процеси університету.

Університетське середовище також формує ширший соціокультурний контекст, у якому науковець здійснює свою діяльність. Йдеться про університетську спільноту, яка забезпечує психологічну підтримку, можливість професійного обміну, відкритість до іншості, академічну етику, атмосферу взаємоповаги та відповідальності. Багато реемігрантів відзначають, що саме культурна атмосфера інституції – стиль комунікації, толерантність, партнерські практики, здатність колективу приймати нове – є визначальним чинником у рішенні повертатися. Тому і цілком логічно, що «політика повернення громадян на батьківщину набуває все більшого поширення як серед розвинених країн, так і серед країн, що розвиваються, хоча у останніх дана тенденція в середньому є більш динамічною» (Стаканов 2014, 42). Адже університети, які культивують інклюзивність, академічну чесність і відкритість, створюють сприятливе середовище для інтеграції дослідників, що привозять із собою різноманітні міжнародні досвіди.

Не менш значущою є здатність університетів формувати нові моделі підготовки та підтримки наукових кадрів. Розвиток аспірантури, орієнтованої на реальні дослідницькі потреби, системи наставництва, центрів кар'єрного розвитку та офісів підтримки наукових проєктів сприяє формуванню сталого кадрового резерву. Як наслідок, створюються передумови для повернення українських дослідників, які прагнуть працювати в інституції, здатній забезпечити не лише тимчасову зайнятість, але й довгострокове професійне зростання. Університети, які мають розвинену структуру підтримки науковців, стають місцями, де реемігрант може ефективно реалізувати власний потенціал без відчуття професійної ізоляції.

Відповідно, університети постають ключовими інституційними осередками, які визначають успішність державної політики рееміграції інтелектуального капіталу. Вони створюють умови для наукової самореалізації, забезпечують міжнародну інтегрованість, формують простір інноваційної культури та гарантують можливість

побудови стійкої академічної кар'єри. Сильні університети не лише утримують таланти, але й стають природними центрами повернення українських фахівців, формуючи той інтелектуальний фундамент, на якому ґрунтується розвиток сучасної держави.

Водночас слід підкреслити, що університети в сучасній державній політиці повернення інтелектуального капіталу виступають не лише навчальними чи дослідницькими інституціями, але й інституційними платформами реалізації комплексних реєміграційних механізмів. У цьому контексті саме університети здатні поєднувати науковий потенціал держави, кадрові потреби економіки, інноваційні стратегії розвитку та міжнародні професійні мережі, що робить їх ключовими агентами політики реінтеграції висококваліфікованих фахівців. Через університети можуть реалізовуватися найбільш ефективні інструменти реєміграції – від індивідуальних програм підтримки до створення системних хабів повернення кадрового потенціалу.

Суттєвий потенціал університетів полягає у здатності забезпечити інституційно організований процес повернення науковців – від етапу комунікації до довготривалої професійної адаптації. Це обумовлено ще і тим, що «дефініція реєміграції не є усталеною і це призводить до формування множинності сенсів, які в неї вкладають науковці. Як показав аналіз літературних джерел, здебільшого проблема стосується західного дискурсу, де ми виділили три основні підходи до розуміння феномена, який вивчаємо. Їхньою спільною рисою є розгляд реєміграції як соціального явища, яке обов'язково включає у себе попередній міграційний досвід. Так, «усталений» підхід означає повернення мігранта на батьківщину; другий («модифікований») описує повторний виїзд за кордон з рідної країни; а третій («окремиий») стосується виїзду з країни, в яку раніше прибув мігрант, до нової. Проте популярність реєміграції як повернення мігранта до країни походження ускладнює порозуміння із західними науковцями, незважаючи на факт популярності й цього підходу серед них» (Гойсан 2021, 156).

В умовах масштабної академічної міграції, спричиненої війною, економічною нестабільністю та глобальною конкуренцією за таланти, держава потребує структурованих механізмів повернення кадрів. Університети здатні запропонувати саме такі механізми, оскільки володіють кадровою, науковою, організаційною та інфраструктурною базою, включеною до міжнародних академічних процесів.

Одним із ключових напрямів діяльності університетів у сфері реєміграції є створення спеціальних конкурсів, програм та грантових пакетів, спрямованих на залучення українських науковців, які отримали досвід роботи в іноземних академічних системах. Подібні програми можуть включати фінансування стартових проєктів, підтримку у створенні власних лабораторій, забезпечення обладнанням, фінансування участі в міжнародних конференціях, можливість формування власних дослідницьких груп. За умови системної підтримки з боку держави університети здатні забезпечити науковцю «м'яке приземлення» після повернення,

компенсувати різницю між українськими та міжнародними стандартами фінансування, створити передбачувану траєкторію розвитку та інтеграції.

Сучасні моделі реєміграційної політики в країнах ЄС і Східної Азії демонструють, що найефективнішими є саме ті підходи, які базуються на інституційній підтримці університетів. Наприклад, у Польщі та Литві існують спеціальні національні програми повернення науковців (Polish Returns, Lithuanian Science Support), які реалізуються через університети, що виступають приймаючими інституціями, забезпечуючи повний адміністративний супровід. У Китаї та Південній Кореї університети стали центрами державних програм «талентів», які включають фінансові стимули, можливість запуску лабораторій та формування власних дослідницьких шкіл. Український контекст вимагає адаптації схожих інструментів, і саме університети можуть бути їх природними носіями.

Особливо важливою функцією університетів у системі реєміграції є створення інституційних «реінтеграційних хабів», які забезпечують системну підтримку реємігрантів на різних етапах повернення – від пошуку посади до повної професійної адаптації. Такі хаби можуть включати консультаційні центри, служби мобільності, офіси підтримки міжнародних досліджень, центри академічної кар'єри, юридичний і адміністративний супровід, а також психологічну підтримку. Модель реінтеграційного хабу дозволяє поєднати інтереси держави, університету та реємігранта, зменшуючи бар'єри повернення та роблячи процес прогнозованим і підтриманим

Тому перед державою в тому числі в контексті діяльності університетів постає завдання виробити такі концептуальні засади міграційної політики, які б не лише передбачали можливість повернення трудових мігрантів в Україну, а й сприяли їхньому долученню до соціально-економічного розвитку держави через використання накопиченого інвестиційного та людського потенціалу. Паралельно має бути модернізовано стратегічне планування розвитку регіональних економік, спрямоване на подолання їхнього відставання від прикордонних регіонів країн ЄС, зменшення міжрегіональних диспропорцій і розв'язання соціальних проблем, що й зумовили критичний масштаб трудової міграції. У цьому контексті поділяємо позицію О. Позняка, який зазначає, що найчастіше повертаються на Батьківщину ті мігранти, що здійснили лише одну чи дві поїздки та зіткнулися із складними умовами праці й проживання за кордоном. Поверненню також сприяють збережені соціальні зв'язки з домівкою та наявність можливостей працевлаштування і гідного заробітку на місцевому ринку праці (Лех-Дебера 2025, 100).

Окремо слід виділити роль університетів у забезпеченні визнання міжнародних кваліфікацій, досвіду та наукових результатів, отриманих за кордоном. Для багатьох українських учених, які працювали в університетах ЄС, Північної Америки або Азії, важливим є те, наскільки об'єктивно та швидко їхні здобутки можуть бути інтегровані у вітчизняну систему атестації, присвоєння наукових звань і кар'єрного просування. Університети здатні

розробляти прозорі механізми визнання міжнародного досвіду, враховувати специфіку іноземних академічних систем, уникати бюрократичних бар'єрів, що часто стримують реемігрантів від повернення. Створення інституційно зрозумілих правил гри є одним із найсильніших факторів мотивації для повернення в Україну.

Університети також здатні забезпечувати реемігрантам індивідуальні траєкторії адаптації, які враховують специфіку їхнього академічного досвіду. Умовно такі траєкторії можуть включати зменшене навчальне навантаження на перші місяці, доступ до інфраструктури без адміністративних перепон, фінансування стартових досліджень, адміністративну підтримку під час оформлення документів, допомогу у включенні до кафедральних, факультетських та міждисциплінарних наукових груп. Для багатьох дослідників, які звикли до високої інтенсивності роботи в іноземних університетах, критично важливою є саме можливість безперешкодно включитися в дослідницький процес.

Важливою складовою діяльності університетів є реалізація програм подвійних кар'єр для реемігрантів. Часто повернення високо-кваліфікованих фахівців залежить не лише від їхніх власних кар'єрних можливостей, але й від можливості працевлаштування членів їхніх сімей – насамперед у науковій або високотехнологічній сфері. Університети, які мають розвинену мережу партнерств із бізнесом, державними органами, дослідницькими установами та інноваційними кластерами, можуть виступати посередниками у забезпеченні кар'єрної інтеграції членів родин реемігрантів. Така політика відповідає сучасним моделям мобільності науковців, де фактор сімейної стабільності є одним із найважливіших.

Університети відіграють вирішальну роль у забезпеченні трансферу знань та міжнародного досвіду, що повертаються разом із реемігрантами. Мова йде не лише про наукові результати, але й про культурні моделі академічної роботи, нові стандарти управління проектами, етичні норми, досвід роботи у міжнародних командах, розуміння грантових механізмів, навички написання заявок, практики міждисциплінарної комунікації. Завдяки університетській інфраструктурі ці знання можуть бути інтегровані на різних рівнях – у навчальний процес, дослідницькі програми, адміністративні моделі, внутрішні інституційні реформи.

Важливою складовою участі університетів у державній політиці рееміграції, на наш погляд, є їхня здатність формувати комплексні системи супроводу дослідників, що повертаються. Ці системи можуть включати менторські програми, інституційне наставництво, внутрішні конкурси на підтримку молодих груп, створення платформ для горизонтальної комунікації між новоприбулими та вже інтегрованими дослідниками. Менторські моделі, які демонструють високу ефективність у міжнародних університетах, дозволяють знизити фрустрацію та адаптаційні бар'єри, забезпечити швидке включення в академічний процес, а також посилити професійну мотивацію.

Університети здатні виконувати функцію регіональних центрів розвитку, що забезпечують інтеграцію реемігрантів не лише в академічну

систему, але й у локальну економіку, інноваційні кластери та громадський сектор. У багатьох країнах університети є центрами розвитку стартапів, технопарків, інноваційних лабораторій, де працюють не лише студенти й науковці, але й бізнес, державні установи, громадські організації. В українському контексті така модель відкриває можливість для повернення дослідників, які хочуть працювати на межі науки, технологій та підприємництва.

Важливою умовою рееміграції є наявність реалістичних і стабільних кар'єрних траєкторій, які здатні запропонувати університети. Йдеться про модернізацію кадрової політики, перехід до прозорих конкурсних процедур, зменшення адміністративного навантаження на викладачів, можливість публікаційної діяльності без надмірного формалізму, оцінювання за якісними показниками, а не виключно кількісними. Університет, який пропонує реемігрантові передбачувану, чесну й гідну професійну траєкторію, стає більш привабливим, ніж іноземні інституції, що нерідко обмежують перспективи через конкуренцію, мовні вимоги чи бюрократичні процедури.

Суттєву роль університети відіграють і в комунікаційній складовій політики рееміграції. Вони можуть створювати інформаційні платформи для українських дослідників за кордоном, підтримувати постійний зв'язок із діаспорними академічними спільнотами, формувати мережі українських науковців у різних країнах. Впровадження національних академічних порталів, баз даних українських учених за кордоном, інформаційних ресурсів для повернення – це ті завдання, які університети можуть виконувати ефективніше за державні відомства, оскільки мають регулярний доступ до цільової аудиторії та гнучкі механізми оновлення інформації.

Зрештою, університети здатні стати стратегічними партнерами держави у розробленні нормативно-правових актів, що регулюють питання академічної мобільності та рееміграції. Експертний потенціал університетів дозволяє створювати рекомендації, що враховують реальні потреби наукової спільноти, міжнародний досвід та специфіку українського академічного середовища. Залучення університетів до формування державної політики рееміграції забезпечує її стійкість, релевантність і підвищує рівень довіри.

Отже, університети виступають ключовими інституційними платформами для реалізації державних механізмів професійної реінтеграції висококваліфікованих кадрів. Вони поєднують академічний, інноваційний та соціальний потенціал суспільства, створюючи умови для повернення та розвитку інтелектуального капіталу. Саме через університети може бути побудована ефективна модель рееміграційної політики, яка забезпечує довготривалу стабільність, сприяє модернізації академічного простору й інтеграції України у глобальний науковий ландшафт.

У сучасних умовах глобальної конкуренції за людський капітал роль університетів виходить далеко за межі традиційної освітньої та наукової функції.

Адже, як слушно наголошують вітчизняні науковці про формулювання трьох головних напрямів «політики України щодо повернення вимушених мігрантів:

1) аналітично-комунікаційна робота, яка має стати фундаментом у процесі добровільного повернення вимушених мігрантів. Україні потрібно співпрацювати з іншими країнами і вже зараз встановити ефективний зв'язок із мігрантами, щоб реалізувати власні інтереси щодо повернення громадян;

2) Забезпечення базових потреб. Відновлення житла та соціальної інфраструктури, вирішення питань зайнятості та створення робочих місць з гідною оплатою праці;

3) Впровадження заохочувальних стимулів, в т. ч. для інвестицій та бізнесу, робота з діаспорою» (Центр Разумкова 2023).

Тому і логічно, що університети перетворюються на ключових учасників економічного та соціального розвитку, здатних об'єднувати інтереси держави, бізнесу, громадського сектору й інноваційних екосистем. Саме університети формують підґрунтя для створення якісних робочих місць, інноваційних виробництв, високотехнологічних кластерів та стабільних кар'єрних траєкторій, що є критичним чинником у стратегіях повернення інтелектуального капіталу. Механізми реєміграції стають ефективними лише тоді, коли держава здатна запропонувати не формальні гарантії зайнятості, а реальні можливості професійного розвитку, інтегровані у глобальні ринки знань і технологій. Університети виступають центральними інституціями цієї взаємодії.

Одним із найважливіших напрямів діяльності університетів є створення інноваційних партнерств із бізнесом, що забезпечують трансфер технологій, прикладні дослідження та можливість працевлаштування фахівців у високотехнологічних секторах. У країнах із високими темпами розвитку економіки знань університети стали ядром так званих «інноваційних трикутників» – моделей, у яких взаємодіють університети, бізнес і держава. Цей формат дозволяє формувати ефективні екосистеми, де народжуються нові технологічні проекти, створюються робочі місця та реалізуються дослідницькі ініціативи. Для України актуальність такої моделі є особливо високою, оскільки відсутність широкого спектра якісних робочих місць є одним із ключових чинників трудової та академічної еміграції.

Університети здатні формувати такі партнерства завдяки двом базовим ресурсам: концентрації інтелектуального потенціалу та можливості організувати структури інноваційного розвитку. До таких структур належать технологічні парки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, стартап-школи, наукові кластери та галузеві лабораторії. Вони забезпечують інфраструктуру для виникнення й розвитку підприємницьких ідей, включаючи підтримку молодих вчених та стартап-команд. Для реємігрантів це створює можливість не лише повернутися до академічної діяльності, але й реалізувати підприємницькі та інноваційні проекти, залучити міжнародні венчурні фонди або партнерів, використати власний досвід роботи у глобальних технологічних компаніях. Як бачимо, університети забезпечують умови для поєднання академічної, комерційної та практичної діяльності, що значно підвищує їхню привабливість для висококваліфікованих фахівців.

Особливе значення для реєміграції має здатність університетів створювати високоякісні дослідницькі робочі місця. Йдеться про позиції у проєктних групах, міждисциплінарних центрах, лабораторіях, що працюють у партнерстві з бізнесом або державними структурами. Такі робочі місця відзначаються стабільністю фінансування, можливістю працювати з сучасним обладнанням, участю у міжнародних дослідженнях та реалістичними перспективами кар'єрного зростання. Досвід європейських університетів свідчить, що саме поява таких «гібридних» дослідницьких позицій – фінансованих частково університетом, частково компанією або державою – є вирішальним чинником для повернення науковців, які вже інтегровані у глобальні професійні мережі.

Університети можуть також виступати платформами для реалізації державних програм розвитку регіонів. Співпраця з місцевими органами влади забезпечує створення робочих місць у сфері міського планування, соціальної політики, цифрової інфраструктури, екологічних рішень, освіти та охорони здоров'я. Висококваліфіковані фахівці, що повертаються з-за кордону, можуть бути залучені до роботи у муніципальних проєктах, реформах державного управління, програмах цифрової трансформації. Університети, які активно співпрацюють із державними структурами, стають центрами залучення та розподілу кадрового потенціалу, забезпечуючи не лише власний розвиток, але й розвиток регіону в цілому. Такий підхід відповідає концепції «підсилення людського капіталу через локальні інституції», яка широко застосовується в ЄС.

Окремий вимір партнерств університетів із бізнесом і державою пов'язаний із формуванням нових галузевих кластерів – ІТ-кластерів, біотехнологічних платформ, енергетичних інноваційних центрів, платформ оборонних технологій. У цих кластерах університети виконують роль центру тяжіння та інтелектуального ядра, забезпечуючи дослідницьку експертизу, навчання кадрів, апробацію технологій та інституційну координацію. Для реємігрантів участь у таких кластерах створює можливість долучитися до високотехнологічних проєктів, що мають не лише академічну, але й економічну та національну значущість. Саме кластери є середовищем, у якому найшвидше з'являються робочі місця, сумісні з міжнародними стандартами оплати праці, умовами досліджень та організаційною культурою, яку очікують дослідники, що повертаються в Україну.

Університети також забезпечують розвиток професійних і міжсекторальних мереж, які є необхідною умовою для ефективної інтеграції реємігрантів. Завдяки регулярним конференціям, круглим столам, освітнім програмам, корпоративним тренінгам та стажуванням у бізнес-структурах університети формують простір комунікації та співпраці, де дослідник може знайти партнерів, інвесторів, роботодавців або учасників команди. Для фахівців, які повертаються до України після тривалої роботи за кордоном, цей простір є важливим механізмом соціалізації, що дозволяє швидко налагодити професійні зв'язки та включитися у національні інноваційні системи.

Особливо значущою є роль університетів у розбудові екосистеми стартапів, які в багатьох країнах світу стали ключовим інструментом залучення інтелектуального капіталу. Університетські інкубатори й акселератори забезпечують наставництво, консультативний супровід, доступ до лабораторій, юридичну підтримку, можливість участі у міжнародних виставках і форумах. Для реемігрантів стартап-екосистема відкриває можливість реалізувати проекти, які в іноземних умовах могли б вимагати складної конкуренції або значних фінансових інвестицій. Українські університети здатні надавати стартові можливості, що робить їх привабливими для інноваційно орієнтованих фахівців.

Важливим елементом є створення університетами системних програм професійного розвитку, що дозволяють фахівцям бачити стабільну кар'єрну перспективу в межах країни. Йдеться про програми підвищення кваліфікації, перепідготовки, розвиток цифрових компетентностей, міжнародні сертифікації, програми подвійних дипломів, спільні навчальні ініціативи з бізнесом та державними установами. Університети, які реалізують такі програми, можуть формувати екосистеми тривалого професійного зростання, що особливо важливо для фахівців, які повертаються після роботи у системах, де професійні стандарти постійно оновлюються.

Родинний фактор також відіграє особливу роль у поверненні інтелектуального капіталу. Університети можуть створювати програми подвійних кар'єр для сімей реемігрантів, розширюючи коло партнерів серед роботодавців, бізнесу та державних структур. Це дозволяє уникнути ситуацій, коли один із членів родини має висококваліфіковану роботу, а інший – обмежені можливості працевлаштування. Міжнародна практика свідчить, що саме університети найкраще справляються з цією функцією, оскільки вони мають ширші партнерські мережі та менше адміністративних обмежень, ніж державні відомства.

Університети також здатні впливати на формування локальних ринків праці, задаючи орієнтири попиту на нові професії, сприяючи модернізації промисловості, підсилюючи регіональну конкурентоспроможність. Співпраця університетів із державною владою та бізнесом дозволяє прогнозувати потреби у фахівцях, розробляти нові освітні програми, адаптовані до майбутніх економічних викликів. Такий механізм забезпечує підвищення зайнятості, створення умов для професійної мобільності та формування кар'єрних траєкторій, які відповідають очікуванням висококваліфікованих фахівців, що повертаються в Україну.

Загалом університети постають центральною інституційною силою у формуванні національних механізмів рееміграції. Завдяки партнерствам із бізнесом і державою вони не лише створюють нові робочі місця, але й формують цілісні кар'єрні екосистеми, де поєднуються освіта, наука, інновації, підприємництво та державна політика розвитку. Саме такі екосистеми визначають довгострокову привабливість країни для інтелектуального капіталу, забезпечуючи реалістичні перспективи професійної самореалізації та можливість інтеграції в глобальні ринки знань.

Обговорення

Отримані результати підтверджують, що університети в сучасних умовах виконують значно ширші функції, ніж традиційні освітні та наукові інституції, трансформуючись у ключові елементи державної політики рееміграції інтелектуального капіталу. Виявлено, що ефективність їхньої ролі визначається не лише наявністю матеріально-технічної бази, а передусім здатністю формувати комплексне інституційне середовище, яке поєднує академічну свободу, прозорі управлінські практики, міжнародну інтеграцію та підтримку інноваційної діяльності. Це дозволяє розглядати університет як багатовимірний соціальний інститут, що забезпечує не тільки повернення, але й утримання висококваліфікованих фахівців. У контексті сучасних наукових підходів результати дослідження корелюють із інституційною моделлю рееміграції, згідно з якою ключову роль відіграють організації, здатні забезпечити «м'яке включення» дослідника у професійне середовище.

Подібно до того, як у філософії науки наголошується на значенні міждисциплінарних і трансдисциплінарних взаємодій як основи розвитку знання, університети виступають платформами інтеграції різних ресурсів – наукових, освітніх, економічних і соціальних. Це свідчить про необхідність розглядати їх не ізольовано, а як вузлові елементи ширших інноваційних і соціальних екосистем. Водночас проведений аналіз дозволяє виявити низку обмежень, які можуть знижувати ефективність університетів у реалізації політики рееміграції. Серед них – інституційна інерційність, недостатній рівень фінансової автономії, фрагментарність державної підтримки, а також невідповідність окремих елементів академічної культури міжнародним стандартам.

Ці фактори формують структурні бар'єри, що можуть стримувати повернення дослідників навіть за наявності індивідуальних мотиваційних стимулів. Таким чином, подальший розвиток політики рееміграції інтелектуального капіталу має бути пов'язаний із системною модернізацією університетського середовища, зокрема через посилення інституційної автономії, розвиток партнерств із бізнесом і державою, створення реінтеграційних хабів та впровадження гнучких кар'єрних траєкторій. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз ефективності конкретних моделей університетських програм повернення науковців та їх адаптація до українського соціально-економічного контексту.

Висновки

Узагальнюючи викладене, можемо стверджувати, що університети поступово перетворюються на ключові інституційні центри реалізації державної політики рееміграції інтелектуального капіталу, оскільки саме вони поєднують науковий потенціал, інноваційні можливості, кадрові ресурси та широкі міжнародні зв'язки. Їхня здатність забезпечувати конкурентоспроможні умови для досліджень, створювати програми підтримки й адаптації реемігрантів, формувати партнерства з державою,

бізнесом та глобальними мережами знань робить університети першорядними агентами повернення висококваліфікованих фахівців. Університетські інституції виконують не лише освітню чи наукову функцію, а й функцію координаційних хабів, що знижують бар'єри повернення, забезпечують інтеграцію міжнародного досвіду та створюють реалістичні кар'єрні перспективи. Саме тому їхня активна участь у формуванні та впровадженні реєміграційної політики є визначальною умовою для відновлення людського капіталу, підсилення інноваційного потенціалу країни та зміцнення позицій України в глобальному науковому просторі.

Список літератури

1. Гойсан В. М. Реєміграція: до проблеми концептуального визначення поняття. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2021. Вип. 15. С. 147–161.
2. Лех-Дебера А. Б. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції українців до Республіки Польща: дис. ... д-ра філософії: 292 «Міжнародні економічні відносини». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025.
3. Позняк О. Ніякого примусового повернення біженців бути не може: інтерв'ю. *РБК-Україна*. 2024. 26 грудня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/oleksiy-poznyak-institut-demografii-niyakogo-1735042685.html> дата звернення: 11.01.2026.
4. Стаканов Р. Д. Реєміграція як складова міграційної політики країн світу. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 39–42.
5. Центр Разумкова. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> дата звернення: 21.01.2026.
6. Altbach P. G., Salmi J., eds. *The road to academic excellence: the making of world-class research universities*. Washington, DC: World Bank, 2011. DOI: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8805-1>. ISBN 978-0-8213-8805-1.
7. Cervantes M., Guellec D. The brain drain: old myths, new realities. *OECD Observer*. 2002. Iss. 230. P. 40–42.
8. Jonkers K., Tijssen R. Chinese researchers returning home: impacts of international mobility on research collaboration and scientific productivity. *Scientometrics*. 2008. Vol. 77. P. 309–333. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-007-1971-x>.
9. Marginson S. High participation systems of higher education. *The Journal of Higher Education*. 2016. Vol. 87, no. 2. P. 243–271.

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 25.02.2026.

Дата публікації: 21.04.2026.

Vitalii Turenko

STRENGTHENING THE ROLE OF UNIVERSITIES AS A MECHANISM OF STATE POLICY FOR THE RE-EMIGRATION OF INTELLECTUAL CAPITAL

Introduction. In today's globalized world, universities play a decisive role in shaping the intellectual potential of the state and in creating conditions for the return of highly qualified specialists with professional experience acquired abroad. **The aim and tasks.** The aim of the study is to substantiate the role of universities as a key institutional mechanism of state policy aimed at the re-emigration of intellectual capital. The tasks include identifying the main institutional, academic, and infrastructural conditions that ensure the return and effective professional reintegration of highly qualified specialists. **Research methods.** The study is based on a socio-philosophical and institutional approach, combined with elements of structural-functional and comparative analysis, which makes it possible to consider universities as complex environments for the accumulation, reproduction, and reintegration of intellectual capital. Research results. It is shown that a leading factor in the return of highly qualified specialists is the ability of universities to provide a well-developed research infrastructure that meets the requirements of modern science. The availability of modern laboratories, innovation centers, analytical platforms, electronic resources, and access to global databases creates an environment in which a researcher can realize their scientific potential at a level comparable to that of leading foreign institutions. **Discussion.** The results indicate that the effectiveness of re-emigration policy depends not only on economic or administrative incentives, but primarily on the quality of institutional academic environments. Universities function not merely as educational institutions, but as complex socio-cultural and research systems that shape the attractiveness of the national academic space for the return of intellectual capital. **Conclusions.** The capacity of universities to combine research infrastructure, academic culture, international integration, and opportunities for professional development determines the effectiveness of reintegration processes and the sustainability of the state's intellectual potential in the global knowledge environment.

Keywords: re-emigration; intellectual capital; university; state policy; higher education; academic mobility; research personnel; professional reintegration; research infrastructure.

10. Saxenian A. From brain drain to brain circulation: transnational communities and regional upgrading in India and China. *Studies in Comparative International Development*. 2005. Vol. 40. P. 35–61. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02686293>.

References

1. Hoisan, Viktoriia. 2021. "Reemihratsiia: do problemy kontseptualnoho vyznachennia poniattia" [Re-emigration: On the problem of conceptual definition of the notion]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya sotsiologichna* [Bulletin of Lviv University. Sociological Series] 15: 147–161.
2. Lekh-Debera, Aneta. 2025. *Sotsialno-ekonomichni naslidky mizhnarodnoi trudovoi mihratsii ukraintsiv do Respubliki Polshcha* [Socio-economic consequences of the international labor migration of Ukrainians to the Republic of Poland]. PhD diss., Ivan Franko National University of Lviv.
3. Pozniak, Oleksii. 2024. "Niiakoho prymusovoho povernennia bizhentsiv buty ne mozhe: interv'iu" [There can be no forced return of refugees: interview]. *RBK-Ukraina* [RBC-Ukraine], December 26. Accessed January 11, 2026. <https://www.rbc.ua/rus/news/oleksiy-poznyak-institut-demografii-niyakogo-1735042685.html>.
4. Stakanov, Roman. 2014. "Reemihratsiia yak skladova mihratsiinoi polityky krain svitu" [Re-emigration as a component of migration policy of countries of the world]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and State] 10: 39–42.
5. Razumkov Centre. 2023. *Vplyv mihratsiinykh protsesiv na perebih povoiennoho vidnovlennia Ukrainy, mihratsiinu polityku YeS ta krain Skhidnoho partnerstva* [The impact of migration processes on the course of Ukraine's post-war recovery, EU migration policy, and the countries of the Eastern Partnership]. Accessed January 21, 2026. <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf>.
6. Altbach, Philip G., and Jamil Salmi, eds. 2011. *The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities*. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8805-1>.
7. Cervantes, Mario, and Dominique Guellec. 2002. "The Brain Drain: Old Myths, New Realities." *OECD Observer* 230: 40–42.
8. Jonkers, Koen, and Robert J. W. Tijssen. 2008. "Chinese Researchers Returning Home: Impacts of International Mobility on Research Collaboration and Scientific Productivity." *Scientometrics* 77 (2): 309–333. <https://doi.org/10.1007/s11192-007-1971-x>.
9. Marginson, Simon. 2016. "High Participation Systems of Higher Education." *The Journal of Higher Education* 87 (2): 243–271.
10. Saxenian, AnnaLee. 2005. "From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China." *Studies in Comparative International Development* 40 (2): 35–61. <https://doi.org/10.1007/BF02686293>.